

تأثیر گرایش به کارآفرینی و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان آذربایجان غربی

رحیم تقی‌زاده* و مریم فکرت**

تاریخ دریافت ۱۳۹۴/۱۰/۲۰ تاریخ پذیرش ۱۳۹۵/۳/۱۸

هدف از این پژوهش بررسی تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط (SMEs) استان آذربایجان غربی با توجه به نقش پویایی محیط است. برای تحقق این هدف با استفاده از ابزار پرسش‌نامه در قالب یک پژوهش پیمایشی و توصیفی به بررسی تأثیر پنج بعد گرایش به کارآفرینی شامل نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت‌تهاجمی، پیشگامی و استقلال می‌پردازیم. به عبارت دیگر، این پژوهش در پی پاسخ به این سؤالات است که آیا ابعاد گرایش به کارآفرینی تأثیر مثبتی بر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط دارند؟ نقش متغیر پویایی محیط در این روابط چیست؟ این سؤالات با استفاده از روش‌های رگرسیون چندگانه و رگرسیون سلسله‌مراتبی مورد بررسی قرار می‌گیرند. یافته‌ها نشان می‌دهند که رابطه بین چهار زوج نوآوری - عملکرد مالی، ریسک‌پذیری - عملکرد مالی، پیشگامی - عملکرد مالی و رقابت‌تهاجمی - عملکرد مالی مثبت و معنادار است. اما استقلال هیچ رابطه معناداری با عملکرد مالی ندارد. در ضمن، پویایی محیط رابطه بین چهار زوج نوآوری - عملکرد مالی، ریسک‌پذیری - عملکرد مالی، پیشگامی - عملکرد مالی و رقابت‌تهاجمی - عملکرد مالی را تعدیل می‌کند، اما این متغیر رابطه بین استقلال و عملکرد مالی را تعدیل نمی‌کند.

کلیدواژه‌ها: گرایش به کارآفرینی؛ عملکرد مالی؛ بنگاه‌های کوچک و متوسط

Email: rahim-taghizadeh@yahoo.com

* عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی ارومیه؛

** کارشناسی ارشد مهندسی صنایع گرایش سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی، دانشکده فنی مهندسی، دانشگاه صنعتی

ارومیه (نویسنده مسئول)؛

Email: maryam-ffmari@yahoo.com

مقدمه

بنگاه‌های کوچک و متوسط بخش بزرگی از اقتصاد کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه را تشکیل می‌دهند و به‌عنوان یک محور اساسی برای رشد اقتصادی، اشتغال، کاهش فقر و توسعه صنعتی شناخته می‌شوند (Terungwa, 2012). براساس آمار سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۱، بنگاه‌های کوچک و متوسط^۲ بیش از ۹۵ درصد از کسب‌وکار را در کشورهای عضو این سازمان شامل می‌شوند. سهم این بنگاه‌ها در اشتغال کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در حدود ۷۰-۶۰ درصد است (Huang and et al., 2013: 1251-1273). در کشورهای پیشرفته‌ای مثل ژاپن و آلمان سهم بنگاه‌های کوچک و متوسط در تولید ناخالص داخلی بیش از ۵۰ درصد و در کشورهای در حال توسعه مانند تایلند ۳۸ درصد است (گزارش سالانه بنگاه‌های کوچک و متوسط، ۲۰۱۰-۲۰۰۹).

در ایران ۹۴ درصد بنگاه‌های اقتصادی از نوع کوچک و متوسط هستند و سهم بنگاه‌های کوچک و متوسط در تولید ناخالص داخلی ۳۹ درصد است. از ۳۴۲۵۲ واحد صنعتی به بهره‌برداری رسیده در شهرک‌های صنعتی، ۲۷۶۸۳ واحد (۸۲ درصد) فعال هستند که در این میان ۹۷۲۶ واحد با ظرفیت کمتر از ۵۰ درصد، ۹۵۹۷ واحد با ظرفیت بین ۵۰ تا ۷۰ درصد و ۸۳۶۰ واحد با ظرفیت بالای ۷۰ درصد فعالیت دارند. به‌عبارت‌دیگر نزدیک به نیمی از آنها تعطیل و یا در حالت نیمه‌تعطیل هستند و فقط کمتر از یک‌چهارم واحدها در شرایط نسبتاً قابل قبولی (با تولید بیش از ۷۰ درصد ظرفیت اسمی) فعالیت دارند (سازمان صنایع و شهرک‌های صنعتی، ۱۳۹۳). به‌رغم نقش چشمگیر بنگاه‌های کوچک و متوسط در اقتصاد ملی، تغییرات سریع و شدید محیط اقتصادی - سیاسی درونی و بیرونی، این بنگاه‌ها را در یک موقعیت آسیب‌پذیر قرار داده است، به‌طوری‌که نیمی از بنگاه‌های کوچک و متوسط در ایران با شکست مواجه شده‌اند (همان). برای مقابله با این چالش‌ها، مطالعات پیشین‌گرایش به کارآفرینی را به‌عنوان یک عنصر کلیدی برای عملکرد بهتر بنگاه‌ها پیشنهاد کرده‌اند (Wiklund and Shepherd, 2005: 71-91).

محیط خارجی بنگاه‌ها به‌عنوان عامل مهم تعیین‌کننده گرایش به کارآفرینی شناخته شده است (Davis, 2007: 761-787). محیط خارجی نه تنها فرصت‌های جدیدی را ارائه می‌دهد

1. Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)

2. Small and Medium Sized Enterprises (SME)

بلکه چالش‌های جدیدی را نیز ایجاد می‌کند که بنگاه‌ها بایستی به آنها خلاقانه پاسخ دهند (Zahra, 1991: 259-285). در حالی که بر اساس ادبیات نظری در کارآفرینی رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد مثبت است اما این رابطه همیشه مثبت نیست. برای مثال افرادی چون مرنو و کاسیلاس هیچ تأثیر مثبتی از گرایش به کارآفرینی روی عملکرد بنگاه‌ها پیدا نکردند (Moreno and Casillas, 2008: 507-528). بعضی از تحقیقات نشانگر رابطه مثبت بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط است، در حالی که بعضی دیگر رابطه منفی را نشان می‌دهند. بنابراین، یک سؤال اساسی پیش می‌آید، آیا گرایش به کارآفرینی استراتژی مناسب برای بنگاه‌های کوچک و متوسط است؟ در پاسخ به این سؤال می‌توان گفت، تأثیر گرایش به کارآفرینی بر عملکرد بنگاه‌ها با توجه به شرایط محیطی تغییر می‌کند. میزان رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد بنگاه‌ها مشروط به محیط خارجی بنگاه‌هاست و مقدار این رابطه در مطالعات متفاوت است (Tang and et al., 2008: 219-239).

در این پژوهش تأثیر پنج بعد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط بررسی می‌شود که در این میان متغیر پویایی محیط به‌عنوان متغیر تعدیل‌کننده عمل می‌کند. برای بیان این تأثیر از یک مدل اقتصادسنجی و برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزار پرسش‌نامه استفاده می‌شود. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از روش رگرسیون چندگانه و رگرسیون سلسله‌مراتبی استفاده می‌شود. در این پژوهش، ابتدا ادبیات موضوعی در مورد رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط بررسی می‌شود. سپس، فرضیه‌ها تدوین می‌شوند تا مورد آزمایش قرار گیرند، پس از آن، فرضیه‌های آنالیز شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و یافته‌ها ارائه می‌شوند.

۱. مبانی نظری

در دهه‌های گذشته در بسیاری از کشورها سیاست‌ها و اهداف کلان به نفع واحدهای بزرگ و مرتبط به سازوکارهای آنها بوده است. در الگوی توسعه سوسیالیستی واحدهای بزرگ تولیدی بیشترین کارایی را در تبدیل داده به ستانده داشته و هرگونه انحرافی از تولید انبوه برای جامعه هدر دادن منابع تلقی می‌شود (Kornai, 1990). مارکس با تلفیق نظریه تشکلهای بزرگ بیان کرد که ادامه فعالیت نظام سرمایه‌داری منجر به کاهش منابع جذب سرمایه می‌شود و تمام منابع

ناشی از این تحول به استثمار افراد معدودی در خواهد آمد که در نهایت کل سرمایه اجتماعی در اختیار یک سرمایه‌دار با یک شرکت بزرگ قرار خواهد گرفت.

درباره علل توجه به بنگاه‌های کوچک و متوسط و نقش این بنگاه‌ها در اقتصاد، نظریه‌های مختلفی مثل نظریه اقتصاد حاشیه‌ای پن‌روز،^۱ نظریه آکس و آئودرس،^۲ نظریه الگوی توسعه‌ای خوشه‌ای توسط اقتصاددانان و نظریه پردازان ارائه شده است. نظریه اقتصاد حاشیه‌ای پن‌روز بیان می‌کند که در شرایط شکوفایی و رونق اقتصادی، ایجاد فرصت‌های رشد برای صنایع کوچک و متوسط امکان‌پذیرتر و راحت‌تر از صنایع بزرگ است. براساس نظریه آکس و آئودرس، با توجه به ساختار و عدم انعطاف‌پذیری بنگاه‌های بزرگ در برآورده ساختن نیازها و تقاضاهای متنوع، زمینه مناسبی برای رشد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط فراهم شده است. نظریه الگوی توسعه‌ای خوشه‌ای بیان می‌کند که در حال حاضر شاهد تغییرات هوشمند در شبکه همکاری هستیم و بزرگ بودن یا کوچک بودن بنگاه ایجاد مزیت نمی‌کند و تنها تخصص و کارایی است که باعث تضمین بقای بنگاه می‌شود. لذا بنگاه‌ها برای بقا نیازمند همکاری با یکدیگر می‌باشند و با مقیاس‌های مختلف توان متخصص شدن در پروژه‌هایی را دارند که برای آنها مناسب‌ترند.

نیمه اول قرن بیستم به تعریف مفهوم کارآفرینی^۳ و شناسایی نقش آن در توسعه اقتصادی کشورها اختصاص داده شد (Schumpeter, 1934). طی سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰ مطالعاتی روی عوامل مؤثر بر کارآفرینی انجام گرفته است. بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ محققان به شناسایی ابعاد گرایش به کارآفرینی پرداختند. فراگیرترین تعریفی که از گرایش کارآفرینانه وجود دارد میلر^۴ ارائه داده است، وی معتقد است اگر شرکت دائماً نوآوری‌هایی در محصولات خود ارائه دهد، ریسک‌پذیر باشد و نیز رفتار فعالانه‌ای از خود بروز دهد؛ این شرکت گرایش کارآفرینانه دارد (Miller, 1983: 873-894).

میلر در سال ۱۹۸۳ سه بعد برای گرایش به کارآفرینی معرفی کرد: نوآوری، ریسک‌پذیری، پیشگامی (Ibid.). بیشتر پژوهشگران معتقدند گرایش به کارآفرینی ترکیبی از این

1. Penrose

2. Acs and Audresc

۳. کارآفرینی را به عنوان یک فرایند خوداشتغالی با سرمایه بازگشتی نامشخص است.

4. Miller

سه بعد است و اکثر مطالعات از مدل سه بعدی پیروی می‌کنند (Naman and Slevin, 1993: 137-154; Zahra and Garvis, 2000: 469-492; Wiklund and Shepherd, 2005) و دس (۱۹۹۶) دو بعد دیگر، علاوه بر سه بعد معرفی شده از سوی میلر، برای گرایش به کارآفرینی معرفی کردند: رقابت تهاجمی و استقلال. بنابراین تا به امروز پنج بعد برای گرایش به کارآفرینی شناسایی شده است: نوآوری، ریسک‌پذیری، پیشگامی، رقابت تهاجمی و استقلال. نوآوری در فرایند کارآفرینی را اولین بار شومپتر معرفی کرد، در آن مفهوم نوآوری به‌عنوان یک فرایند «تخریب خلاق» توصیف شد که بر ایجاد ثروت و ارزش با توجه به معرفی کالا و یا خدمات جدید تمرکز کرده بود. در واقع نوآوری فرایندی است که در آن از طریق ساختار شکنی در بازار موجود و با معرفی محصولات یا خدمات جدید ثروت و ارزش ایجاد می‌شود که باعث حرکت منابع به سمت بنگاه‌های جدید می‌شود و در نتیجه اجازه رشد بنگاه‌های جدید را می‌دهد.

ریسک‌پذیری به این معناست که سازمان بدون در نظر گرفتن اینکه منابع ممکن یا غیرممکن است، به دنبال فرصت‌های کارآفرینی می‌رود (Huang and Wang, 2011: 563-570) و وارد بازارهای جدید و ناشناخته می‌شود و اقدام به سرمایه‌گذاری با نتایج نامشخص می‌کند (Zahra, 1991: 259-285). در سطح بنگاه، ریسک‌پذیری اشاره به تمایل به حمایت از پروژه‌هایی با بازده نامشخص دارد. مطالعات اخیر ریسک‌پذیری را به‌عنوان یک ویژگی کارآفرینی که دارای اثر قابل توجهی بر ایجاد و انتشار فناوری و نوآوری می‌باشد شناخته‌اند (Walter, Auer, 2003: 1307-1314; Wiklund and Shepherd, 2003: 1307-1314) and Ritter, 2006: 541-567).

رقابت تهاجمی به تمایل بنگاه‌ها برای به چالش کشیدن رقبای رسیدن به راه‌حل موفقیت‌آمیز اشاره دارد (به‌طور مستقیم و غیرمستقیم)، به‌طوری که موقعیت بهتری نسبت به رقبای بازار داشته باشند. در این رقابت بنگاه‌ها بر شیوه‌های سنتی رقابت تکیه نمی‌کنند. در واقع، مفهوم رقابت تهاجمی اشاره به این موضوع دارد که چگونه بنگاه‌ها در مقابل تهدیدات عمل کنند و پاسخ‌گو باشند (Krauss and et al., 2005: 315-344; Lumpkin and Dess, 1996: 429-451).

پیشگام بودن جست‌وجوی فرصت، به دنبال چشم‌انداز آینده بودن در خصوص معرفی محصولات و خدمات جدید قبل از شروع رقابت و اقدام به پیش‌بینی آینده برای ایجاد تغییرات در محیط است (Hugnes and Wang, 2011: 563-570). هیوز و مورگان پیشگام بودن را

براساس در نظر گرفتن ابتکار عمل، شناخت فرصت‌ها و شروع با انجام اقداماتی که سازمان‌های دیگر را وادار به واکنش می‌کند تعریف کرده‌اند (Hughes and Morgan, 2007: 651-661). استقلال‌طلبی به عنوان فعالیت و اقدام مستقل از سوی یک فرد یا تیم با هدف پدید آوردن یا پذیرش یک چشم‌انداز، ایده یا یک کسب‌وکار و انجام آن تا مراحل نهایی و کامل شدن تعریف شده است (Lumpkin and Dess, 2001: 147-156). به‌طور کلی افراد با سطح بالایی از نیاز به استقلال‌طلبی ترجیح می‌دهند کار را به صورت مستقل انجام و به تنهایی تصمیم‌گیری کنند که ممکن است به بی‌توجهی به نظرات و دیدگاه‌های دیگران منجر شود. طی دهه‌های گذشته بر رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط تمرکز شده است. بسیاری از محققان سعی کردند نقش محیط را در تعریف استراتژی بنگاه‌ها و تأثیر آن بر عملکرد بنگاه‌ها توضیح دهند و در نهایت اذعان کردند که رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط تحت تأثیر محیط سازمانی و تلاطم صنعتی است (Zahra, 1991: 259-285; Dimitrators, Lioukas and Carter, 2004: 19-41; Zahra and Garvis, 2000: 469-492; Krauss and et al., 2005: 315-344; Wiklund and Shapherd, 2005; Grande, Madsen and Borch, 2011: 89-111; Kreiser and Davis, 2010: 31-59; Covin and Slevin, 1989: 65-87). در این رابطه متغیرهای محیطی به عنوان متغیرهای تعدیل‌کننده عمل می‌کنند. متغیر محیطی مورد نظر در این پژوهش پویایی محیط زیست است.

پویایی محیط زیست شامل متغیرهای زیادی مانند سرعت تغییر محیط، نرخ گردش مالی، پیش‌بینی و غیرقابل پیش‌بینی بودن محیط و هر عامل کمک‌کننده به عدم قطعیت می‌باشد. میلر و فریزن^۱ پویایی محیط را نرخ تغییرات و نوآوری در یک صنعت و همچنین عدم اطمینان یا غیرقابل پیش‌بینی بودن اقدامات رقبا و مشتریان تعریف کرده‌اند (Sanusi Magaji, Baba and Entebang, 2014).

۲. پیشینه پژوهش

آوانگ و همکارانش با بررسی ۲۱۰ بنگاه کوچک و متوسط بومپترا^۲ مالزی به این نتیجه رسیدند که هر بعد گرایش به کارآفرینی (استقلال، نوآوری، پیشگامی و ریسک‌پذیری) به‌طور مستقل در توضیح عملکرد نقش دارد (Awang, 2009). فاتوکی تأثیر ابعاد گرایش به

1. Friesen

2. Bumiputera

کارآفرینی (نوآوری، پیشگامی و ریسک‌پذیری) بر روی عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط آفریقای جنوبی را مورد پژوهش قرار داد. فاتوکی (با استفاده از اطلاعات ۱۸ پرسش‌نامه) به این نتیجه رسید که رابطه گرایش به کارآفرینی با عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط آفریقای جنوبی مثبت است. او اذعان کرد که گرایش به کارآفرینی به عنوان سازوکاری برای کاهش عملکرد ضعیف بنگاه‌های کوچک و متوسط و نرخ بالای شکست این بنگاه‌ها می‌باشد (Fatoki, 2012). کروس و همکارانش به بررسی تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی (ریسک‌پذیری، نوآوری و پیشگامی) بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط هلند پرداختند. محققان (با استفاده از اطلاعات ۱۸ پرسش‌نامه)، به این نتیجه رسیدند که رابطه ریسک‌پذیری و نوآوری با عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط قابل توجه نیست، اما رابطه پیشگامی با عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط قابل توجه و معنادار است (Krauss and et al., 2012).

شافیناز و همکارانش تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی (نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت‌تهاجمی، پیشگامی و استقلال) روی عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط مبتنی بر فناوری مالزی را مورد بررسی قرار دادند. محققان (با استفاده از اطلاعات ۱۸ پرسش‌نامه) به این نتیجه رسیدند که رابطه بین چهار بعد نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت‌تهاجمی و پیشگامی با عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط مثبت است اما هیچ رابطه مثبت و معناداری بین استقلال و عملکرد این بنگاه‌ها وجود ندارد (Shafinaz and et al., 2013). آریف و همکاران او تأثیر گرایش به کارآفرینی بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط کلستر^۱ در مالانگ^۲ را با توجه به نقش تعدیل‌کننده انعطاف‌پذیری استراتژیک مورد بررسی قرار دادند. در نهایت، پژوهشگران (با استفاده از اطلاعات ۱۱۸ پرسش‌نامه) به این نتیجه رسیدند که بنگاه‌های کوچک و متوسط برای کنار آمدن با تغییرات محیط و بهبود عملکرد خود مستلزم افزایش گرایش به کارآفرینی هستند (Arief and et al., 2013). عبدالعزیز و همکاران وی رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط مالزی را مورد بررسی قرار دادند و به این نتیجه رسیدند که یک رابطه مثبت و معنادار بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد کسب‌وکار وجود دارد (Aziz and et al., 2014: 221-226).

در سطح مطالعات داخلی نیز فراهانی و همکارانش به بررسی تأثیر ابعاد گرایش به

کارآفرینی (استقلال، ریسک‌پذیری و پیشگامی) و اطلاعات بازاریابی بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط استان مرکزی پرداختند. نتایج حاصل از (۲۲۹ پرسش‌نامه) تحقیق بیانگر این مسئله است که گرایش به کارآفرینی نقش مهمی در به‌دست آوردن و بهره‌برداری از اطلاعات ایفا می‌کند که تأثیرگذاری آن بر عملکرد بنگاه کاملاً مشخص است (فراهانی، شعبانی و غفاری، ۱۳۹۱). جلالی و همکاران او تأثیر نگرش کارآفرینانه (نوآوری، ریسک‌پذیری و پیشگامی) بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط ایران را مورد پژوهش قرار دادند. این محققان (با استفاده از اطلاعات ۱۵۰ پرسش‌نامه) به این نتیجه رسیدند که گرایش به کارآفرینی تأثیر مثبتی بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط ایران دارد (Jalali, Jaafar and Thurasamy, 2013). کبیری و موکشاپاسی،^۱ تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی (رقابت‌تهاجمی، ریسک‌پذیری، پیشگامی، استقلال و نوآوری) بر عملکرد صادرات بنگاه‌های کوچک و متوسط ایران (بنگاه‌های کوچک و متوسط موجود در بازار میوه و سبزیجات تهران) را مورد مطالعه قرار دادند. یافته‌ها (با استفاده از اطلاعات ۷۶ پرسش‌نامه) نشان می‌دهد که ابعاد گرایش به کارآفرینی تأثیر مثبتی بر عملکرد بنگاه‌های صادرکننده دارد (Kabiri and Mokshapathy, 2013).

مطالعات متعددی در میان صنایع مختلف برای بررسی رابطه کارآفرینی با عملکرد بنگاه‌ها انجام شده است. به‌طور کلی نتایج نشان‌دهنده آن است که با افزایش سطح کارآفرینی عملکرد افزایش می‌یابد. نظریه اساسی پشت این رابطه مبتنی بر این باور است که بنگاه، مزایای برجسته و اساسی با تکیه بر نو و جدید بودن مانند نوآوری، پیشگامی و ریسک‌پذیری به‌دست می‌آید.

۳. روش پژوهش

این پژوهش توصیفی پیمایشی به دنبال بررسی تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان آذربایجان غربی و بررسی نقش متغیر پویایی محیط در رابطه بین این ابعاد و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان است. برای بیان تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط با توجه به نقش متغیر محیطی پویایی (متغیر تعدیل‌کننده) ۱۰ فرضیه به‌صورت ذیل تدوین و مورد آزمون قرار خواهد گرفت:

۱. بین نوآوری و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری

وجود دارد.

۲. بین ریسک‌پذیری و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

۳. بین رقابت‌تهاجمی و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

۴. بین پیشگامی (فعال بودن) و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

۵. بین استقلال و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

۶. پویایی محیط رابطه بین نوآوری و عملکرد مالی را تعدیل می‌کند.

۷. پویایی محیط رابطه بین ریسک‌پذیری و عملکرد مالی را تعدیل می‌کند.

۸. پویایی محیط رابطه بین رقابت‌تهاجمی و عملکرد مالی را تعدیل می‌کند.

۹. پویایی محیط رابطه بین پیشگامی و عملکرد مالی را تعدیل می‌کند.

۱۰. پویایی محیط رابطه بین استقلال و عملکرد مالی را تعدیل می‌کند.

۱-۳. داده‌ها و ابزار گردآوری داده‌ها

روش مورد استفاده در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات ترکیبی از روش کتابخانه‌ای و میدانی است. برای تعیین ابعاد متغیر مورد پژوهش (گرایش به کارآفرینی) به مطالعه عمیق ادبیات پژوهش پرداخته شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های لازم برای آزمون فرضیه‌ها، اقدام به تدوین و طراحی پرسش‌نامه با استفاده از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت گردیده است. در مرحله اول اقدام به تعیین حجم جامعه بنگاه‌های کوچک و متوسط موجود در شهرک‌های صنعتی استان گردید. روش مورد استفاده برای نمونه‌گیری، روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی است که در هر طبقه نیز نمونه‌ها به صورت تصادفی انتخاب می‌شوند. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران در حالتی که حجم جامعه معلوم است، استفاده شده است، با استفاده از این فرمول، حجم نمونه (n) در این پژوهش برابر با ۸۰ است. بر همین اساس جهت تعیین تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط این تعداد پرسش‌نامه تهیه و متناسب با تعداد بنگاه‌های موجود در شهرک‌های صنعتی توزیع شد.

در این پژوهش برای بیان تأثیر پنج بعد گرایش به کارآفرینی روی عملکرد بنگاه‌های کوچک و متوسط (فرضیه‌های ۵-۱) از روش رگرسیون چندگانه استفاده می‌شود. برای نشان دادن تأثیر متغیر محیطی پویایی در رابطه بین گرایش به کارآفرینی و عملکرد مالی بنگاه‌ها (فرضیه‌های ۱۰-۶) از روش رگرسیون سلسله‌مراتبی استفاده می‌شود. معادله رگرسیون مورد استفاده در این پژوهش به صورت زیر است که برگرفته از مدل مورد استفاده سانوسی و همکارانش است (Sanusi Magaji, Baba and Entebang, 2014):

$$Y = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon$$

Y : عملکرد مالی، متغیر وابسته،

β_n : ضریب رگرسیون برای متغیر مستقل،

X_1 : ابعاد گرایش به کارآفرینی فرض شده،

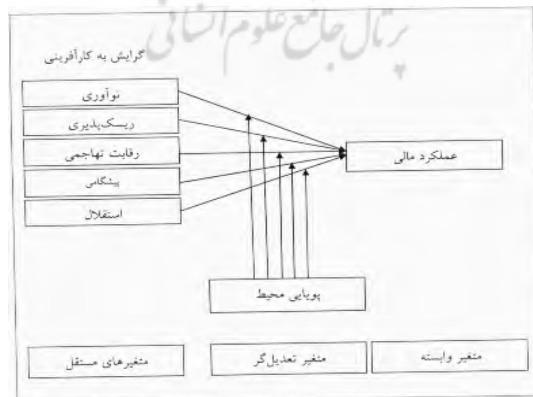
X_2 : پویایی محیط،

$X_1 X_2$: اثر متقابل،

ε : عبارت خطا.

در پنج فرضیه اول β_1 و در پنج فرضیه بعدی β_3 تخمین زده خواهند شد. در شکل ۱ مدل مفهومی فرضیه‌ها آورده شده است. این شکل درک واضحی از روابط بین متغیرهای پژوهش می‌دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی فرضیه‌ها

Source: Sanusi Magaji, Baba and Entebang, 2014.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. پایایی پرسش‌نامه

یکی از متداول‌ترین روش‌ها جهت بررسی پایایی^۱ پرسش‌نامه‌ها، تعیین همبستگی درونی سؤالات پرسش‌نامه است که از طریق ضریب آلفای کرونباخ^۲ انجام می‌گیرد. مطابق با پژوهش دراست^۳ اگر مقدار کرونباخ بیشتر از ۰/۶ باشد، پایایی مورد قبول است. پایایی هر کدام از مقیاس‌ها به صورت جداگانه با استفاده از نرم‌افزار SPSS20 اندازه‌گیری شده که نتایج در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. پایایی پرسش‌نامه

پایایی	گویه
۰/۷۶۳	پیشگامی
۰/۷۴۳	ریسک‌پذیری
۰/۷۴۲	نوآوری
۰/۸۳	رقابت‌تهاجمی
۰/۶۵	استقلال
۰/۸۴	عملکرد مالی
۰/۶۵	پویایی محیط
۰/۸۳	پایایی کل

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

با توجه به مقدار پایایی، پرسش‌نامه قابل اعتماد است.

۴-۲. بررسی فروض هشت‌گانه در رگرسیون چندگانه

استفاده از روش رگرسیون چندگانه، مستلزم رعایت فروضی (۸ شرط) است. این فروض

1. Reliability
2. Cronbach's Alpha
3. Drost

(شروط) عبارت‌اند از: فرض ۱؛ متغیر وابسته باید در مقیاس پیوسته باشد (به عبارت دیگر، یک بازه یا متغیر نسبت). مثال‌هایی از متغیرهایی با این معیار شامل زمان تجدیدنظر (به ساعت)، هوش (با مقیاس IQ)، عملکرد (صفر تا صد)، وزن (کیلوگرم) و ... فرض ۲؛ متغیرهای مستقل باید پیوسته یا قطعی باشند. فرض ۳؛ مشاهدات باید استقلال داشته باشند (به عبارت دیگر استقلال باقی‌مانده‌ها). فرض ۴؛ باید یک رابطه خطی بین متغیر وابسته و هر کدام از متغیرهای مستقل وجود داشته باشد. فرض ۵؛ باید همواریانسی داده‌ها نشان داده شود. فرض ۶؛ متغیرهای مستقل نباید هم‌خطی داشته باشند. فرض ۷؛ در بین داده‌ها نباید نقاط دورافتاده قابل توجه، نقاط با اهرم بالا و یا نقاط بسیار با نفوذ وجود داشته باشند. فرض ۸؛ باقی‌مانده‌ها باید به‌طور نرمال توزیع شده باشند.

سؤال: آیا برای تحلیل داده‌های این پژوهش می‌توان از روش رگرسیون چندگانه استفاده کرد؟
 جواب سؤال زمانی مثبت است که داده‌های پژوهش داری شرایط هشت‌گانه ذکر شده در بالا باشند. بنابراین، ابتدا باید شروط هشت‌گانه (برای داده‌های پژوهش) مورد بررسی قرار گیرند.
 فرض ۱ و ۲: فرض ۱ و ۲ رعایت شده‌اند، چراکه متغیر عملکرد در مقیاس پیوسته است و متغیرهای مستقل قطعی هستند.

فرض ۳: با توجه به نوع داده‌ها (داده‌های مقطعی) برای آزمون این فرض، از آزمون ران چارت در مینی‌تب استفاده شده است. نتیجه این آزمون به صورت جدول ۲ است.

جدول ۲. آزمون ران چارت

فرض صفر	p-value
استقلال جزء اخلاص‌ها	۰/۸۷

مأخذ: همان.

با توجه به اینکه مقدار پی‌ویو بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است، پس فرض صفر مبنی بر استقلال جزء اخلاص‌ها پذیرفته می‌شود.

فرض ۴: برای بررسی این فرض، ضریب همبستگی پیرسون بین متغیرهای پژوهش محاسبه می‌شود. خروجی نرم‌افزار در جدول ۳ آورده شده است.

جدول ۳. بررسی هم‌خطی بین متغیرهای توضیحی تحقیق

متغیرها	آماره‌ها	عملکرد مالی	فعال بودن	ریسک پذیری	نوآوری	رقابت تهاجمی	استقلال
عملکرد مالی	ضرب همبستگی پیرسون	۱	۰/۷۱	۰/۵۲	۰/۴۹	۰/۷۲۵	۰/۵۵
	پی‌ولیو		۰	۰	۰	۰	۰
پیشگامی	ضرب همبستگی پیرسون	۰/۷۱	۱	۰/۲۱	۰/۱۱	۰/۵۱	۰/۲
	پی‌ولیو	۰		۰/۲۵	۰/۱۴	۰/۰۲	۰/۱۲۲
ریسک‌پذیری	ضرب همبستگی پیرسون	۰/۵۲	۰/۲۱	۱	۰/۳۷	۰/۵۱	۰/۲۳
	پی‌ولیو	۰	۰/۲۵		۰/۲۱	۰/۲۲	۰/۳۱
نوآوری	ضرب همبستگی پیرسون	۰/۴۹	۰/۱۱	۰/۳۷	۱	۰/۴۱	۰/۱۷
	پی‌ولیو	۰	۰/۱۴	۰/۲۱		۰/۱۲	۰/۵۴
رقابت تهاجمی	ضرب همبستگی پیرسون	۰/۷۲۵	۰/۵۱	۰/۵۱	۰/۴۱	۱	۰/۲۳
	پی‌ولیو	۰	۰/۰۲	۰/۲۲	۰/۱۲		۰/۱۴۵
استقلال	ضرب همبستگی پیرسون	۰/۵۵	۰/۲	۰/۲۳	۰/۱۷	۰/۲۳	۱
	پی‌ولیو	۰	۰/۱۲۲	۰/۳۱	۰/۵۴	۰/۱۴۵	

مأخذ: همان.

با توجه به ضریب همبستگی بین متغیر وابسته و هر کدام از متغیرهای مستقل نتیجه می‌گیریم یک رابطه خطی بین متغیر وابسته و هر کدام از متغیرهای مستقل وجود دارد. فرض ۵: چون داده‌های این پژوهش مقطعی هستند، برای بررسی این فرض از آزمون پارک استفاده شده است.

جدول ۴. آزمون پارک

آزمون	متغیر وابسته	متغیر مستقل	ضریب برآورد شده	انحراف معیار	آزمون t	P-value	تصمیم گیری
آزمون ۱	توان دوم جزء اخلاص	پیشگامی	-۱/۱۲	۰/۹	-۱/۲۴	۰/۱۱	همسانی واریانس پذیرفته می شود
آزمون ۲	توان دوم جزء اخلاص	ریسک پذیری	-۰/۳۸	۰/۸	-۰/۴۸	۰/۳۲	همسانی واریانس پذیرفته می شود
آزمون ۳	توان دوم جزء اخلاص	نوآوری	-۰/۹۱	۰/۸۴	-۱/۰۸	۰/۱۴	همسانی واریانس پذیرفته می شود
آزمون ۴	توان دوم جزء اخلاص	رقابت تهاجمی	-۰/۵۱	۰/۶۶	-۰/۷۷	۰/۲۲	همسانی واریانس پذیرفته می شود
آزمون ۵	توان دوم جزء اخلاص	استقلال	۱/۲۶	۰/۷۷	۱/۶۴	۰/۹۵	همسانی واریانس پذیرفته می شود

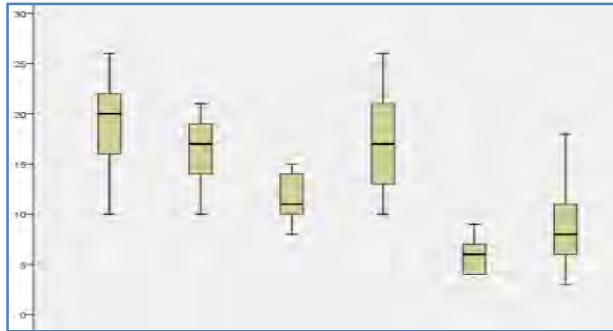
مأخذ: همان.

اگر حجم نمونه به اندازه کافی بزرگ باشد (حدود ۳۰ باشد) و مقدار آماره t بزرگ تر از ۲ باشد ($|t| > 2$)، آن گاه فرض صفر مبنی بر همسانی واریانس در سطح ۵ درصد رد می شود. چون قدر مطلق مقدار این آماره کمتر از ۲ است بنابراین فرض صفر مبنی بر همسانی واریانس رد نمی شود. یا به عبارت دیگر چون مقدار پی ویو برای هر ۵ متغیر بزرگ تر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض صفر مبنی بر همسانی واریانس پذیرفته می شود.

فرض ۶: نتایج حاصل از بررسی ضرایب همبستگی بین متغیرهای مستقل پژوهش (جدول ۳) نشان می دهد که هم خطی بین متغیرهای مستقل پژوهش فقط در بین متغیرهای پیشگامی و رقابت تهاجمی وجود داشته و سایر متغیرهای پژوهش ارتباط خطی با هم ندارند، چرا که مقدار پی ویو آزمون عدم معناداری ارتباط خطی دو به دو بین متغیرهای مستقل پژوهش بزرگ تر از ۰/۰۵ می باشد و فرض صفر هر کدام از آزمون ها مبنی بر عدم معناداری ارتباط خطی دو به دو متغیرهای مستقل پذیرفته می شود.

فرض ۷: نمودار باکس پلات (شکل ۲) نشان می دهد که در هیچ کدام از متغیرهای پژوهش، مشاهده دورافتاده وجود ندارد.

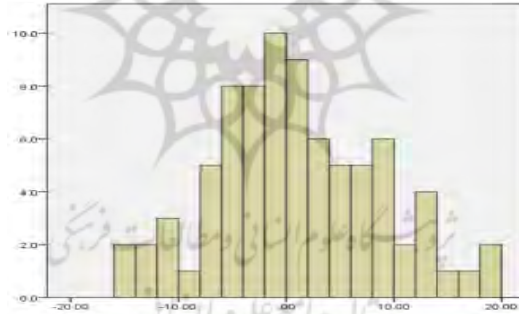
شکل ۲. نمودار باکس پلات

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

فرض ۸: برای بررسی این فرض از آزمون کولموگروف اسمیرنف استفاده می‌شود. خروجی نرم‌افزار در زیر آمده است.

شکل ۳. نمودار پسماندها

مأخذ: همان.

جدول ۵. آزمون کولموگروف اسمیرنف

مقادیر آماره	آزمون کولموگروف اسمیرنف
۸۰	تعداد مشاهدات
۰/۰۵	میانگین
۷/۷۶	انحراف معیار
۰/۶۸	آماره آزمون کولموگروف اسمیرنف
۰/۷۵	پی ویو

مأخذ: همان.

نتایج حاصل از آزمون ناپارامتریک کولموگروف اسمیرنوف (جدول ۵) نشان می‌دهد که فرض صفر آزمون مبنی بر پذیرش توزیع نرمال جزء اختلال‌ها پذیرفته می‌شود چرا که مقدار پی‌ویو آزمون بسیار بزرگ‌تر از ۰/۰۵ خطای نوع اول است. با توجه به توضیحات بالا و آزمون‌های انجام شده، تمام فروض هشت‌گانه بیان شده (برای استفاده از رگرسیون چندگانه) رعایت شده‌اند. بنابراین استفاده از رگرسیون چندگانه درست است. در ادامه به بررسی ۱۰ فرضیه تدوین شده پرداخته‌ایم.

۳-۴. بررسی فرضیه‌ها

۱-۳-۴. بررسی فرضیه‌های ۱-۵

با استفاده از رگرسیون چندگانه می‌توان فرضیه‌های ۱-۵ را آزمون کرد. خروجی نرم‌افزار SPSS20 به صورت زیر است.

جدول ۶. نتایج آزمون فرضیه‌ها

متغیرها	ضریب β	انحراف معیار	آماره t
استقلال	-۰/۰۷۸	۰/۷۷	-۰/۳۹
رقابت تهاجمی	۰/۶۸	۰/۲۷	۲/۵۳
نوآوری	۱/۰۴	۰/۴۳	۲/۳۹
ریسک‌پذیری	۰/۶۴	۰/۳۱	۲/۰۶
پیشگامی	۰/۶۷	۰/۲۷	۲/۴۲

مأخذ: همان.

اگر حجم نمونه به اندازه کافی بزرگ باشد (حدود ۳۰ باشد) و مقدار آماره t بزرگ‌تر از ۲ باشد ($|t| > 2$)، آن‌گاه فرضیه صفر مبنی بر عدم معناداری در سطح ۵ درصد رد می‌شود. طبق جدول ۶، این شرط برای چهار بعد گرایش به کارآفرینی شامل نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت تهاجمی، پیشگامی برقرار است. از طرفی مقدار آماره t مربوط به نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت تهاجمی و پیشگامی مثبت است. بنابراین، چهار بعد گرایش به کارآفرینی شامل نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت تهاجمی و پیشگامی با عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط رابطه مثبت و معناداری دارند. اما در مورد بعد استقلال، چون مقدار قدر مطلق آماره t محاسبه شده کمتر از ۲ است، بنابراین نمی‌توان از شرط ذکر شده در بالا استفاده کرد (اگر حجم نمونه

به اندازه کافی بزرگ باشد (حدود ۳۰ باشد) و مقدار آماره t (محاسبه شده) بزرگ‌تر از ۲ باشد ($|t| > 2$)، آن‌گاه فرضیه صفر مبنی بر عدم معناداری در سطح ۵ درصد رد می‌شود.

از طرفی می‌دانیم اگر شرط $|t| < t_{\frac{\alpha}{2}, df}$ برقرار باشد آن‌گاه فرضیه صفر پذیرفته خواهد شد (گجراتی، ۱۳۹۱: ۱۵۳). با توجه به مقادیر $|t| = 0/39$ و $t_{0/025, 80} \sim 2$ ، فرضیه صفر پذیرفته می‌شود. علاوه بر این، مقدار پی‌ولیو برای این فرضیه برابر با مقدار ۰/۶۹۹ است که این مقدار بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است، بنابراین فرضیه صفر مبنی بر عدم معناداری پذیرفته می‌شود. با توجه به توضیحات ذکر شده، استقلال هیچ رابطه مثبت و معناداری با عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان آذربایجان غربی ندارد.

۲-۳-۴. بررسی فرضیه‌های ۱۰-۶

همان‌طور که قبلاً گفته شد برای آزمون فرضیه‌های ۱۰-۶ از رگرسیون سلسله‌مراتبی استفاده می‌شود. یک رگرسیون سلسله‌مراتبی دو بلوک از متغیرها را داراست: یک مجموعه از متغیرهای کنترل (تعدیل‌گر) که در بلوک اول وارد نرم‌افزار می‌شوند و یک مجموعه از متغیرهای پیشگو (متغیرهای مستقل) که در بلوک دوم وارد نرم‌افزار می‌شوند.

یکی از شروط کافی برای رد فرضیه‌های ۱۰-۶ این است که متغیر مستقل مربوطه رابطه معناداری با عملکرد مالی نداشته باشد. بنابراین، فرضیه ۱۰م رد می‌شود. به عبارت دیگر، پویایی محیط رابطه بین استقلال و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط را در منطقه مورد مطالعه تعدیل نمی‌کند. خروجی‌های نرم‌افزار SPSS20 برای فرضیه‌های ۹-۶ در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. نتایج فرضیه‌ها

متغیر مستقل	مدل	R ²	sig
پیشگامی	مدل ۱	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰
	مدل ۲	۰/۶۱۶	۰/۰۰۰
ریسک‌پذیری	مدل ۱	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰
	مدل ۲	۰/۵۷۵	۰/۰۰۰
نوآوری	مدل ۱	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰
	مدل ۲	۰/۴۹۳	۰/۰۰۰

متغیر مستقل	مدل	R ²	sig
رقابت تهاجمی	مدل ۱	۰/۳۳۳	۰/۰۰۰
	مدل ۲	۰/۵۹۷	۰/۰۰۰

مأخذ: همان.

در مدل ۱ و ۲ متغیر وابسته، متغیر عملکرد مالی است. در مدل ۱ متغیر مستقل، متغیر پویایی محیط در نظر گرفته شده است، اما در مدل ۲، دو متغیر مستقل داریم که عبارت‌اند از: متغیر پویایی محیط و متغیر مستقل مربوطه (یکی از ابعاد گرایش به کارآفرینی). چون مقدار sig یا همان پی‌ویو کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین، فرضیه‌های ۹-۶ پذیرفته می‌شوند (فرضیه صفر مبنی بر عدم تعدیل رد می‌شود). به عبارت دیگر، پویایی محیط رابطه بین چهار بعد از گرایش به کارآفرینی شامل پیشگامی، ریسک‌پذیری، نوآوری، رقابت تهاجمی و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط را در منطقه مورد مطالعه تعدیل می‌کند.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که چهار بعد نوآوری، ریسک‌پذیری، پیشگامی و رقابت تهاجمی رابطه مثبت و معناداری با عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان آذربایجان غربی دارند. اما هیچ رابطه معناداری بین استقلال و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان وجود ندارد. با توجه به مقدار β برای هر کدام از ابعاد گرایش به کارآفرینی، تأثیر ابعاد گرایش به کارآفرینی بر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط به ترتیب اهمیت عبارت‌اند از: نوآوری، رقابت تهاجمی، پیشگامی، ریسک‌پذیری و استقلال. البته شواهد ما هم بیانگر همین موضوع است. طبق نتایج به‌دست آمده، پویایی محیط رابطه بین چهار بعد (نوآوری، ریسک‌پذیری، پیشگامی، رقابت تهاجمی) و عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان آذربایجان غربی را تعدیل می‌کند. پویایی محیط نشانگر سرعت تغییر محیط زیست استان آذربایجان غربی است. هر چه میزان پویایی محیط بالاتر برود؛ یعنی سرعت تغییر محیط بیشتر شود رابطه بین چهار بعد نوآوری، ریسک‌پذیری، رقابت تهاجمی و پیشگامی با عملکرد مالی استان کاهش می‌یابد. در واقع، تأثیر پویایی محیط در بین ابعاد گرایش به کارآفرینی و عملکرد بنگاه‌ها در جهت عکس است. با بررسی مجدد پرسش‌نامه‌های تکمیل شده توسط مدیران (مالکان) بنگاه‌های کوچک و

متوسط استان آذربایجان غربی به یک نتیجه جدید رسیدیم: در ابتدای پرسش‌نامه‌ها، سؤالی با عنوان مدت زمان استمرار بنگاه از بدو تأسیس آمده است. بنگاه‌هایی که زمان استمرار آنها زیاد و کم بود به دو گروه جداگانه تفکیک و سپس تأثیر بعد استقلال بر عملکرد بنگاه‌های دو گروه را بررسی کردیم. خروجی نرم‌افزار SPSS20 نشان می‌دهد که در بنگاه‌هایی که زمان استمرار آنها کم است تأثیر استقلال بر عملکرد این بنگاه‌ها مثبت است. اما در بنگاه‌هایی که زمان استمرار آنها زیاد است تأثیر استقلال بر عملکرد این بنگاه‌ها منفی است.

بنابراین، برای آنکه بنگاه‌های کوچک و متوسط استان دارای عملکرد مالی بهتری باشند، پیشنهاد می‌شود بنگاه‌های اقتصادی برای افزایش میزان نوآوری و خلاقیت سیاست‌های تشویقی برای طرح‌های نوآورانه و خلاقانه تعیین کنند. از سوی دیگر بنگاه‌ها در جمع‌آوری اطلاعات محیط دائماً در حال تغییر، بسیار کوشا باشند. چراکه شایسته‌ترین راه شاخص نمودن شرکت در میان رقیبان و بهترین راه پیش افتادن از دیگران، بهره‌برداری کارآمد از «اطلاعات» است. بنگاه‌ها باید از محیط رقابتی خود شناخت کافی داشته باشند و همواره آماده رویایی با تهدیدات باشند. در بنگاه‌هایی که زمان استمرار آنها کم است تأثیر استقلال بر عملکرد این بنگاه‌ها مثبت است، یعنی بهتر است در چنین بنگاه‌هایی مدیر کاملاً مستقل عمل کند اما در بنگاه‌هایی که زمان استمرار آنها زیاد است لازم است که مدیر از استقلال خود بکاهد و مقداری از وظایف خود را به دیگران بسپارد تا رشد مالی پیدا کند. همچنین در پرسش‌نامه طراحی شده در قسمت اول سؤالی با عنوان سطح تحصیلات کارآفرین آورده شده بود که در مراجعات خود سطح تحصیلات مدیر عامل کارخانه‌ها نیز پرسیده شد، اکثر بنگاه‌هایی که دارای عملکرد مالی بسیار خوب بودند از مدیران با سطح تحصیلات بالا برخوردار بودند که نمونه آنها در شهرک‌های صنعتی ارومیه بسیار مشاهده شد.

به این ترتیب می‌توان پژوهش‌های بعدی را روی بنگاه‌های کوچک و متوسط استان دیگری متمرکز کرد. مدل ارائه شده در این پژوهش شامل نقش متغیر پویایی محیط است، در پژوهش‌های بعدی می‌توان تأثیر عوامل محیطی دیگری چون خصومت محیط، سخاوت محیط و ... را در نظر گرفت. در پژوهش‌های آتی می‌توان مدل سه‌بعدی کوین و اسلوین را با مدل پنج‌بعدی لامپکین و دس مقایسه کرد. در پژوهش حاضر عملکرد مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط مدنظر بود. در پژوهش‌های بعدی می‌توان روی متغیر دیگری از عملکرد مانند عملکرد عملیاتی، عملکرد نوآورانه، گرایش بازاریابی و ... متمرکز شد.

منابع و مآخذ

۱. سازمان صنایع و شهرک‌های صنعتی، ۱۳۹۳، Isipo.ir.
۲. فراهانی، حسن، رضا شعبانی و هادی غفاری (۱۳۹۱). «بررسی تأثیر گرایش به کارآفرینی و اطلاعات بازاریابی بر عملکرد شرکت‌های کوچک و متوسط استان مرکزی»، *مجله مدیریت بازاریابی*، ش ۲۱.
۳. گجراتی، دامودار (۱۳۹۱). *مبانی اقتصادسنجی*، ترجمه حمید ابریشمی، ج ۱، چاپ یازدهم، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. گزارش سالانه بنگاه‌های کوچک و متوسط (۲۰۱۰-۲۰۰۹) در سایت: <http://www.smecorp.gov.my/index.php/en/reources/2015-12-21-11-07>.
5. Arief, M., A. Thoyib, A. Sudiro and F. Rohman (2013). "The Effect of Entrepreneurial Orientation on the Firm Performance through Strategic Flexibility: A Study on the SMEs Cluster in Malang", *Journal of Management Research*, No. 3.
6. Awang, A. (2009). "Entrepreneurial Orientation and Performance Relations of Malaysian Bumiputera SMEs: The Impact of Some Perceived Environmental Factors", *International Journal of Business and Management*, No. 9.
7. Aziz, R., R. Mahmood, A. Tajudin and M. H. Abdullah (2014). "The Relationship between Entrepreneurial Orientation and Business Performance of SMEs in Malaysia", *International Journal of Management Excellence*, No. 3.
8. Chin, K. S., V. M. Rao Tumala, J. P. F. Leung and X. Tang (2004). "A study on Supply Chain Management: The Hong Kong Manufacturing Perspectives", *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*.
9. Covin, J. and D. Slevin (1989). "Strategic Management of Small Firms in Hostile and Benign Environments", *Strategic Management Journal*, No. 10.
10. Davis, J. L. (2007). "Firm-level Entrepreneurship and Performance: An Examination and Extension of Relationships and Measurements of the Entrepreneurial Orientation Construct", Unpublished Thesis, University of Texas.
11. Dess, G. and T. Lumpkin (2005). "The Role of Entrepreneurial Orientation in Stimulating Effective Corporate Entrepreneurship Academy of Management Executive", No. 1.
12. Dimitrators, P., S. Lioukas and S. Carter (2004). "The Relationship between Entrepreneurship and International Performance: the Importance of Domestic Environment", *International Business Review*.
13. Fatoki, O. (2012). "The Impact of Entrepreneurial Orientation on Access to Debt Finance and Performance of Small and Medium Enterprises In South Africa", *J Soc Sci*, No. 2.
14. Grande, J., E. L. Madsen and O. J. Borch (2011). "The Relationship between Resources, Entrepreneurial Orientation and Performance in Farm-based Ventures", *Entrepreneurship and Regional Development*, No. 3-4.
15. Huang, K. M., S. Read, J. Brinckmann, N. Dew and D. Grichnik (2013). "Entrepreneurial Talent and Venture Performance: A Meta-analytic Investigation of SMEs", *Research Policy*, No. 6-7.

16. Huang, S. K. and Y. L. Wang (2011). "Entrepreneurial Orientation, Learning Orientation, and Innovation in Small and Medium Enterprises", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*.
17. Hughes, M. and R. Morgan (2007). "Deconstructing the Relationship between Entrepreneurial Orientation and Business Performance at the Embryonic Stage of Firm Growth", *Industrial Marketing Management*, No. 36.
18. Jalali, A., M. Jaafar and R. Thurasamy (2013). "Influence of Entrepreneurial Orientation on the Financial Performance: Evidence from SMEs in Iran", *Middle East J. Management*, No. 2.
19. Kabiri, F. and Mokshapathy (2013). "Entrepreneurial Orientations and Export Performance in SMEs (Case Study of Fruits and Vegetables SMEs in Iran)", *International Journal of Agronomy and Plant Production*.
20. Kornai, J. (1990). *The Road to a Free Economy: Shifting from a Socialist System: the Example of Hungary*, New York: w. w. Norton and Budapest.
21. Krauss, S., C. Rigtering, H. Mathew and V. Hosman (2012). "Entrepreneurial Orientation and the Business Performance of SMEs: a Quantitative Study from the Netherlands", *Research Policy*, No. 6-7.
22. Krauss, S., M. Frese, C. Friedrich and J. Unger (2005). "Entrepreneurial Orientation; Psychological Model of Success Among Southern Africa Small business owners", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, No. 3.
23. Kreiser, P. M. and J. Davis (2010). "Entrepreneurial Orientation and Firm Performance: The Unique Impact of Innovativeness, Proactiveness and Risk Taking", *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, No. 1.
24. Lumpkin, G. T. and G. G. Dess (1996). "Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking it to Performance", *The Academy of Management Review*, No. 1.
25. Lumpkin, G. T. and G. G. Dess (2001). "Linking two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: The Moderating role of Environment and Lifecycle", *Journal of Business Venturing*.
26. Miller (1983). "Revisited: A Reflection on EO Research and Some Suggestions for the Future", *Entrepreneurship Theory and Practice*, No. 6.
27. Moreno, A. M. and J. C. Casillas (2008). "Entrepreneurial Orientation and Growth of SMEs: A Causal Model".
28. Naman, J. L. and D. P. Slevin (1993). "Entrepreneurship and the Concept of Fit a Model and Empirical Tests", *Strategic Management Journal*, No. 14.
29. Sanusi Magaji, M., R. Baba and H. Entebang (2014). "Entrepreneurial Orientation and Financial Performance of Nigerian SMES: The Moderating Role of Environment".
30. Schumpeter, J. (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*, New York, NY: Oxford University Press.
31. Shafinaz, A., A. Rasli, A. Arshad and Z. M. Zain (2013). "The Impact of Entrepreneurial Orientation on Business Performance: A Study of Technology-based SMEs in Malaysia", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*.

32. Tang, J., Z. Tang, L. D. Marino, Y. Zhang and Q. Li (2008). "Exploring an Inverted U-shape Relationship between Entrepreneurial Orientation and Performance in Chinese Ventures", *Entrepreneurship Theory and Practice*, No. 1.
33. Terungwa, A. (2012). "Risk Management and Insurance of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) in Nigeria", *International Journal of Financial and Accounting*, No. 1
34. Walter, A., M. Auer and T. Ritter (2006). "The Impact of Network Capabilities and Entrepreneurial Orientation on University Spin-off Performance", *Journal of Business Venturing*, No. 21.
35. Wiklund, J. and D. Shepherd (2003). "Knowledge-based Resources, Entrepreneurial Orientation, and the Performance of Small and Medium-Sized Businesses", *Strategic Management Journal*, No. 13.
36. Wiklund, J. and D. Shepherd (2005). "Entrepreneurial Orientation and Small Business Performance: A Configurational Approach", *Journal of Business Venturing*, No. 1.
37. Zahra, S. A. (1991). "Predictors and Financial Outcomes of Corporate Entrepreneurship: an Exploratory Study", *Journal of Business Venturing*, No. 4.
38. Zahra, S. A. and D. M. Garvis (2000). "International Corporate Entrepreneurship and Firm Performance: The Moderating Effect of International Environmental Hostility", *Journal of Business Venturing*, No. 15.

